

MÖVZU10.«Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətinin Konstitusiyə əsasları»

PLAN:

GİRİŞ

1. Məhkəmə hakimiyyəti anlayışı və onun əsas əlamətləri.
2. Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemi və məhkəmə instansiyaları.
3. Məhkəmə-Hüquq Şurası. Hakimlərin təyin edilməsi qaydası və onların səlahiyyətləri

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2016.
2. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi. Bakı, 2003.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının şərhı. İ.Cəfərov. Bakı, 2010.
4. Konstitusiyə hüququ (dərslık). Z.Əsgərov. Bakı, 2010.
5. Ş.Əliyev «Prezidentlik institutu». Bakı, 1994.
6. Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, Qanun, 2004.

GİRİŞ

Məhkəmə hakimiyyəti dövlət hakimiyyətinin budaqları sırasında öz səlahiyyətlərinə və fəaliyyətinin hüquqi formasına görə digərlərindən ciddi şəkildə

fərqlənir. Vaxtilə Ş.Monteskye hakimləri ancaq qanun tətbiq edən orqan kimi qiymətləndirirdi. Müasir dövrdə roman-german hüquq sistemli ölkələr üçün bu, bəlkə də, keçərlidir, ancaq anqlo-sakson hüquq sistemli ölkələr üçün bu müddəə özünü doğrultmur. Bu ölkələrdə məhkəmə sadəcə hüququ tətbiq etmir, özü hüquq yaradıcılığı ilə məşğul olur, hüququ tətbiq edərək sosial sistemə uyğunlaşdırır ki, bu da onun çəkisini artırır. Məhkəmə hakimiyyəti dövlət hakimiyyəti budağı olsa da, ənənəvi olaraq siyasi hakimiyyətdən aralanır. O, dövlət siyasətini formalaşdırmır, əksinə, siyasətdən təcrid edilir. Eyni zamanda, ondan yeri gələndə siyasi təzyiq vasitəsi kimi də istifadə edirlər. Məhkəmə hakimiyyəti digər dövlət orqanlarından fərqli olaraq, əhaliyə ən çox yaxın olanıdır. Məhz bu hakimiyyət budağının fəaliyyəti əhalidə hüquq haqqında təsəvvürün formalaşmasında müstəsna rol oynayır. Heç bir hakimiyyət budağından onun qədər obyektiv olmaq tələb edilmir və heç bir hakimiyyət orqanı dövlətə münasibətdə onun qədər müstəqillik imkanına malik deyildir.

Məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının digər hakimiyyət budaqlarına məxsus orqanlarla oxşar və fərqli cəhətləri vardır. Onun oxşar tərəfləri dövlət orqanına məxsus olan ümumi əlamətlərdən ibarətdir.

Sual 1. Məhkəmə hakimiyyəti anlayışı və onun əsas əlamətləri

İnsanlar ta qədim zamanlardan cəmiyyətin təşkilati forması kimi dövlət mövcud olduğu vaxtdan bu günədək dövlət hakimiyyəti və onun orqanlarının səmərəli qurulması problemini həll etməyə çalışırlar. Bu problem üzərində fikirləşən insanlar artıq çoxdan, bir çox yüzilliklər öncə müəyyən etmişlər ki, dövlət hakimiyyətinin bir əldə cəmləşməsi mütləq mənfi nəticələrə gətirib çıxarır. Belə cəmləşmə artdıqca hakimiyyətdən sui-istifadə edilir və bu da özbaşınalığın meydana gəlməsinə səbəb olur.

Çoxəsrlik bəşəri təcrübə buna sübutdur. Bütün hakimiyyət telləri bir şəxsin əlində cəmləşmiş ən adil hökmdarlar belə, özlərindən asılı olmayaraq, tez və ya gec də olsa, yalnız öz nüfuzunu güdən, azadlığı tapdalayan və ayrılmaz təbii insan hüquqları ilə hesablaşmayan inadcıl zülmkara çevrilmişlər. Məhz belə həyat təcrübəsi insanları bu kimi mənfi halların aradan qaldırılması üçün çıxış yolları axtarmağa məcbur etmişdir.

Bəşər tarixində yaranmış və bu günədək saxlanılmış ideya odur ki, dövlət hakimiyyətinin əsas istiqamətləri (şaxələri) bölünməli və müxtəlif əllərdə saxlanılmalıdır. Bu, qəsbkar niyyətlərə, bununla bərabər hakimiyyətdən sui-istifadə etməyə və özbaşınalığa mane olmağa imkan yaradır. Bu ideyanın tərəfdarları çox vaxt fikirləşirlər ki, dövlət hakimiyyəti üç əsas istiqamətə – qanunvericilik, icra və məhkəmə şaxələrinə bölünməlidir. Bu istiqamətlərin realizə edilməsinin dəqiq hüquqları olmalı və onlar bir-birinə maneçilik törətməməlidirlər. Hakimiyyətin bölünməsi onların əməkdaşlığına əsaslanmaqla yanaşı, hər birini cilovlayır, müəyyən çərçivəyə salır və müvazinətdə saxlayır.

Demokratik dövlətdə dövlət hakimiyyətinin vacib prinsipi olan hakimiyyətin bir-birindən asılı olmayan üç sərbəst şaxəyə bölünmə prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsinin 3 və 4-cü hissələrində öz əksini tapmışdır:

«Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edilir:

- qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir;

- İcra hakimiyyəti Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə mənsubdur;
- məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının məhkəmələri həyata keçirir.

Bu Konstitusiyanın müddəalarına əsasən qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətləri qarşılıqlı fəaliyyət göstərir və öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqildirlər» (1.mad.7).

Göstərilən bu müddəalar əsas verir ki, məhkəmə hakimiyyəti dövlət hakimiyyətinin bütövlükdə bir təzahür forması hesab edilsin. Ona görə də məhkəmə hakimiyyəti anlayışı ümumi hakimiyyət anlayışından, o cümlədən, dövlət hakimiyyəti anlayışından törəmədir.

Beləliklə, məhkəmə hakimiyyətinin – dövlət hakimiyyətinin bir qanadının olması Konstitusiya ilə müəyyən edilmişdir.

«Məhkəmə hakimiyyəti» termini müxtəlif mənalarda işlədilir. Bəzən səhvən məhkəmə hakimiyyətini dövlət orqanı olan hər hansı bir məhkəmə ilə və ya bütün məhkəmələr sistemi ilə eyniləşdirirlər və yaxud da məhkəmə hakimiyyəti məhkəmə fəaliyyətinin bir növü kimi başa düşülür.

Hakimiyyətin bölünməsinin həm siyasi, həm də təbii aspektləri (cəhətləri) və kökləri vardır. Hakimiyyətin bölünməsinin siyasi əsaslandırılması ondan ibarətdir ki, eyni bir orqanda bütün hakimiyyətin cəmləşməsi çox təhlükəlidir və bir-birindən asılı olmayan üç hakimiyyətin bir-birlərinə nəzarət etmələri zəruridir. Təbii qaynaqlar isə ədalətli qanunların qəbul edilməsi, onların dürüst icra edilməsi və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üçün zəmin yaradır.

Məhkəmə hakimiyyəti – hakimiyyət növüdür. Dövlət hakimiyyətini müvafiq dövlət orqanları həyata keçirirlər. Hakimiyyət dedikdə, bu və ya digər orqan, yaxud vəzifəli şəxs deyil, həm də onlara məxsus olan səlahiyyətlər və funksiyalar, eləcə də onların həyata keçirilməsi başa düşülməlidir.

Hakimiyyətin bölünmə konsepsiyası görkəmli fransız alimi, filosofu və hüquqşünası olan Şarl Lui Monteskyeyə (1689-1775) məxsusdur. O, belə hesab edirdi ki, hakimiyyətin eyni bir şəxsin əlində və ya dövlət orqanında cəmləşməsi

gec-tez zülmkarlığa gətirib çıxaracaq və əgər məhkəmə hakimiyyəti qanunvericilik və icra hakimiyyətindən ayrılmayıbsa, heç bir tam azadlıqdan danışmaq olmaz.

Məhkəmə hakimiyyətini dövlət orqanı olan hər hansı məhkəmə ilə, hakimlə, məhkəmə nəzarətçisi və ya məhkəmə icraçısı ilə eyniləşdirmək olmaz. Başqa sözlə, bu hakimiyyət – orqan və ya vəzifəli şəxs deyil, onların nə edə biləcəkləri hakimiyyət hesab olunur. Əslində, bu, səlahiyyət və ya funksiyadır, lakin onun icraçısı deyil. «Teatr» terminologiyasından istifadə edərək, belə demək olar ki, hakimiyyət aktyor deyil, onun oynadığı roldur.

Bəzən məhkəmə hakimiyyəti dedikdə, səhvən ədalət mühakiməsi başa düşülür. «Məhkəmə hakimiyyəti» və «ədalət mühakiməsi» anlayışları məzmununa görə bir-birinə yaxındırlar, lakin eyni deyillər. Ədalət mühakiməsi məhkəmə hakimiyyətinin vacib, lakin vahid olmayan təzahür formasıdır. Məhkəmə hakimiyyəti bütövlükdə çox genişdir və onun səlahiyyətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. konstitusiyaya nəzarəti;
2. ədalət mühakiməsi;
3. dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin qərarlarından və hərəkətlərindən şikayət verildikdə, onların qanunauyğun və əsaslı olmasına nəzarət;
4. təhqiqat və istintaq orqanları tərəfindən vətəndaşların həbs olunmasının və tutulmasının qanuniliyinə nəzarət;
5. vətəndaşların hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə əlaqədar müvafiq hərəkətlərin aparılmasının sanksiyalaşdırılması;
6. məhkəmə qərarlarının (hökmlərin və s.) və bəzi digər orqanların qərarlarının icra edilməsi;
7. məhkəmələrin səlahiyyətinə aid olan inzibati xətalər haqqında işlərə baxılması və həll olunması;
8. məhkəmə təcrübəsinə aid məsələlər üzrə qüvvədə olan qanunvericiliyin izah edilməsi;
9. məhkəmələr korpusunun formalaşmasında iştirak etmək və s.

Bu səlahiyyətlər arasında əsas yeri ədalət mühakiməsi, sonra isə konstitusiya nəzarəti tutsa da, digər səlahiyyətlər də az sosial əhəmiyyət kəsb etmir. Ona görə də göstərilən səlahiyyətlərin heç birini məhkəmə hakimiyyəti ilə eyniləşdirmək və bir-birilə bərabərləşdirmək olmaz. Yalnız onu demək olar ki, digər səlahiyyətlər bu və ya digər dərəcədə ədalət mühakiməsi ilə sıx əlaqədardır və onun lazımı qaydada həyata keçirilməsinə köməklik göstərirlər.

Məhkəmə hakimiyyətini təşkil edən sadaladığımız səlahiyyətlərin hər birinin həyata keçirilməsi, bu səlahiyyəti realizə edən orqanlar (məhkəmələr), onlar tərəfindən qəbul edilmiş qərarların icra edilməsini məcburetmə vasitələri ilə təmin etməyə qadirdirlər. Məsələn, Azərbaycan Respublikasında məhkəmə və digər orqanların qərarlarının məcburi icrası məhkəmə icraçıları tərəfindən həyata keçirilir. Qanun tələb edir ki, məhkəmə və digər orqanların qərarlarının icrası ilə əlaqədar məhkəmə icraçısının tələbləri Azərbaycan Respublikasının ərazisində bütün orqanlar, hüquqi şəxslər, onların vəzifəli şəxsləri və fiziki şəxslər üçün məcburidir. Onların icra edilməməsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur («Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Qanunun 5-ci maddəsi, «Məhkəmə qərarlarının icrası haqqında» Qanunun 3.2-ci maddəsi). Belə ki, çağırışla məhkəməyə gəlməkdən boyun qaçıran şəxslər məcburi surətdə məhkəməyə gətirilə və ya cərimə edilə bilər. Məhkəmə qərarlarını icra etməkdən imtina edən şəxslər hətta cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər.

Məhkəmələrin səlahiyyətləri barədə məlumatları ümumiləşdirsək, görərik ki, bu dövlət orqanları bütün dövlət hakimiyyətini həyata keçirən orqanlar arasında özünəməxsus vacib, müstəqil və möhtəşəm bir yer tutur.

Məhkəmə səlahiyyətlərinin dairəsi ona dəlalət edir ki, məhkəmə hakimiyyəti digər hakimiyyət şaxələri tərəfindən yerinə yetirilən funksiyalardan heç də az əhəmiyyətli olmayan vacib və məsul sosial funksiyaları həyata keçirməyə səlahiyyətlidir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, məhkəmə hakimiyyətinin iki əsas tərkib hissəsindən biri odur ki, bu hakimiyyətin həyata keçirilməsi qanunvericilik və icraedici funksiyaları yerinə yetirən orqanlardan fərqlənən, dövlət tərəfindən xüsusi

olaraq yaradılmış orqanlara – məhkəmələrə həvalə edilmişdir. Bu fərq yalnız məhkəmə səlahiyyətlərinin xüsusiyyətləri ilə deyil, həm də məhkəmələrin təşkil edilməsi ilə təzahür edir.

Yerinə yetirilən funksiyaların xüsusiyyətləri tələb edir ki, məhkəmələr qanunvericilik və icraedici orqanlar üçün nəzərdə tutulmuş qaydalardan köklü surətdə fərqlənən xüsusi qaydalar əsasında təşkil edilsin və fəaliyyət göstərsinlər.

Burada onu qeyd etmək kifayətdir ki, indiki dövrdə bütün məhkəmələr qanunla müəyyən edilmiş xüsusi qaydalara uyğun olaraq elə təşkil edilirlər ki, peşəkarcasına savadlı olan, onlara həvalə edilmiş işləri düzgün həll etmək və vicdanla baxmaq qabiliyyətinə malik və qərəzsiz olan hakimlərin təyin edilmələri təmin edilsin. Bu məqsədə nail olunmaqla, hakimlər korpusuna səriştəsiz adamların gəlməsinin qarşısının alınması üçün zəmanət yaranır.

Vəzifəyə təyin edilməmişdən əvvəl, hakimləri test imtahanlarından keçirirlər və onların siyasi savadlığı, dünyagörüşü xüsusi komissiya tərəfindən yoxlanılır. Qanunverici və icra hakimiyyəti komissiya tərəfindən yoxlanılır. Qanunverici və icra hakimiyyəti orqanlarının formalaşması üçün qanunvericilik müəyyən şərtlər qoysa da, hələ dəqiq qaydalar müəyyən etməyib. Hakimlərdən belə yüksək hazırlıq və bacarıqlılıq səviyyəsi ona görə tələb olunur ki, məhkəmə səhvləri çox ciddi, bərpaedilməz, mənfi, bəzən də konkret adamların hüquq və qanuni mənafelərinə, həyat, sağlamlıq və azadlıqlarına ziyan vura bilən nəticələrə səbəb ola bilər.

Məhkəmə hakimiyyətinin qurulmasını xarakterizə edən başlıca amil ondan ibarətdir ki, onun əsas funksiyası olan ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı həm məhkəmələrin müstəqilliyi təmin edilsin, həm də onlar xarici və daxili (yuxarı instansiya məhkəmələrinin) təsirdən mühafizə edilsin. Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanları haqqında bunu demək olmaz. İcra hakimiyyəti orqanları tabeçilik prinsipinin əsasında fəaliyyət göstərdiyi üçün yuxarı orqanların (rəislərin) göstərişləri aşağı orqanlar üçün tamamilə normal hesab olunur. Qanunvericilik orqanının deputatlarını da mühafizə edən xüsusi tədbirlər nəzərdə tutulmamışdır. Bu kateqoriya insanlar öz fəaliyyətlərində xarici faktorları rəhbər tuturlar, sosial və siyasi qüvvələrin (partiyaların, ictimai qurumların) tələblərini nəzərə ala bilərlər.

Lakin bu deyilənlər heç də o demək deyildir ki, məhkəmə hakimiyyəti ilə qanunvericilik və icra hakimiyyətləri, eləcə də onların orqanları arasında keçilməz uçurum vardır. Onların hər birinin özünəməxsusluğuna baxmayaraq, onlar arasında bir çox təmas nöqtələri mövcuddur. Məsələn, qanunvericilik orqanı bütün digər orqanlar, o cümlədən məhkəmələr tərəfindən icrası məcburi olan qanunlar qəbul edir. Məhkəmə hakimiyyəti orqanları öz növbəsində onlara verilmiş səlahiyyətlərindən istifadə edərək, qanunvericilik və icra orqanlarının fəaliyyətinə təsir edə bilirlər. Belə ki, onlar qəbul edilmiş qanunu Konstitusiyaya zidd, icra orqanının qərarını isə qeyri-qanuni hesab edə bilirlər. Bu isə öz növbəsində, həmin qanunun və qərarın realizə edilməsindən imtina etməyə, onların yenidən baxılmasına və dəyişdirilməsinə səbəb olacaqdır.

Məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən məhkəmənin daha bir xüsusiyyəti mövcuddur ki, məhz buna görə onun fəaliyyəti üçün xüsusi qaydalar, prosedura müəyyən edilmişdir. Bu qaydalar ümumbəşəri təcrübəni əks etdirir, məhkəmələr öz səlahiyyətlərinə aid olan işlərə baxarkən, hər şeyi nizamlayır. Bu qaydaların əsas məqsədi qərarların qanuni, əsaslandırılmış və ədalətli olmasıdır. Bütün məhkəmə proseslərinin təməl daşı məhkəmə icraatının açıq, kollegiallıq, qərarların qəbul edilməsində vətəndaşların iştirakının mümkünlüyü, işdə iştirak edən tərəflərin bərabərliyi prinsipləri əsasında aparılması və sairidir ki, bu barədə bir qədər sonra danışacağıq. Lakin qanunvericilik və icra orqanları üçün müəyyən edilmiş qaydalar məhkəmələrə xas olan qaydalar kimi ciddi və hərtərəfli nizamlanmayıb.

Hal-hazırda məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsinin bir neçə proseduru mövcuddur ki, onların da məhkəmə icraatı adlandırılması qəbul edilib. Onlara aşağıdakılar aiddir:

- konstitusiya məhkəmə icraatı;
- mülki məhkəmə icraatı;
- cinayət məhkəmə icraatı;
- iqtisadi məhkəmə icraatı;
- inzibati məhkəmə icraatı;

Bu müddəə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin III hissəsində öz əksini belə tapmışdır: «Məhkəmə hakimiyyəti Konstitusiya, mülki və cinayət məhkəmə icraatı vasitəsilə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələrlə həyata keçirilir». Burada iqtisad məhkəmə icraatı ayrıca nəzərdə tutulmadığı, mülki və iqtisadi məhkəmə icraatı eyni bir prosessual qanunla nizamladığı üçün bəzi müəlliflər onları eyniləşdirirlər.

Məhkəmə icraatının hər biri konkret qanunvericilik aktları ilə nizamlanır. Məsələn, «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Qanun, Mülki-Prosessual Məcəllə, Cinayət-Prosessual Məcəlləsi və İnzibati Xətalər Məcəlləsi.

Məhkəmə hakimiyyəti hüquqa əsaslanır, cəmiyyətdə baş verən və məhkəmənin bilavasitə müdaxiləsi ilə konkret məsələlərin həll edilməsi üçün hüququn tətbiq edilməsi yolu ilə realizə edilir. Məhkəmə hakimiyyətinin səlahiyyətləri qanunla dəqiq müəyyən edilib.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənləri ümumiləşdirərək məhkəmə hakimiyyətinə belə bir anlayış verə bilərik: **Məhkəmə hakimiyyəti** – hüququn tətbiq edilməsi zamanı məhkəmələrin səlahiyyətinə aid edilmiş məsələləri həll etməkdən və məhkəmələr tərəfindən qəbul edilən qərarların qanuniliyinə və ədalətliyinə zəmin verən prosessual formalara əməl etməklə konstitusiya, cinayət, inzibati, mülki və iqtisadi məhkəmə icraatı yolu ilə bu səlahiyyətlərin realizəsindən ibarətdir.

Məhkəmələrin müəyyən bir funksiyası kimi rəsmi, açıqcasına, əzəmətlə həyata keçirilən və müqəddəs olan məhkəmə hakimiyyəti özünəməxsus bir çox əlamətlərə malikdir.

1. **Məhkəmə hakimiyyəti – dövlət hakimiyyətinin bir növüdür.** Bu hakimiyyət dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir, dövlət iradəsini təcəssüm etdirir və dövlət hakimiyyəti səlahiyyətləri onun tərkib hissəsini təşkil edir. İnsanların həyatına real təsir göstərən digər hakimiyyətlərdən (valideyn hakimiyyəti, kütlə hakimiyyəti, ictimai rəy hakimiyyəti, «dördüncü hakimiyyət» hesab edilən – kütləvi informasiya vasitələrinin hakimiyyəti və s.) fərqli olaraq,

məhkəmə hakimiyyəti – Konstitusiya və digər qanunlarla təsbit edilmiş dövlət hakimiyyətinin üç şaxəsindən biridir.

2. Məhkəmə hakimiyyəti müstəsna olaraq yalnız məhkəmələrə məxsusdur. Bu məhkəmələr qanunla müəyyən edilmiş qaydada yaradılmış dövlət orqanıdır, müvafiq hazırlığa malik olaraq öz şəxsi keyfiyyətləri ilə ədalət mühakiməsini həyata keçirmək və məhkəmə hakimiyyətini, xüsusi formada realizə etmək bacarığına malik olan insanlarla təşəkkül tapmışdır. Məhkəmənin tərkibinə bəzən qanunda nəzərdə tutulmuş hallarda, ədalət mühakiməsi zamanı öz vəzifələrini müvəqqəti icra edən xalq nümayəndələri də daxil edilə bilərlər. Lakin, ədalət mühakiməsini peşə əsasında həyata keçirən hakimlərsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Qanunvericilik də məhkəmə hakimiyyətinin məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilməsini müəyyənləşdirib. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin I hissəsinə əsasən: «Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər». Heç bir digər orqanlar və ya şəxslər ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini öz üzərilərinə götürə bilməzlər. Belə ki, yalnız məhkəmə hər hansı bir şəxsi cinayət törətməkdə təqsirli hesab edə bilər. «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Qanunun 1-ci maddəsində göstəriləndiyi kimi «...qanunla nəzərdə tutulmayan qaydada məhkəmələrin yaradılması qadağandır».

3. Məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyi, sərbəstliyi və özünəməxsusluğu – vacib əlamətlərdən biridir. Öz səlahiyyətlərini həyata keçirərkən, məhkəmələr qanunvericilik və icra hakimiyyətlərindən asılı olmayaraq fəaliyyət göstəririlər, yalnız Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına tabedirlər (1.mad. 127, I h.).

Hakimlərə onların icraatında olan konkret işin bu və ya digər şəkildə həll edilməsi üçün heç kimin göstəriş vermək hüququ yoxdur. Məhkəmə hakimiyyətinin hakimiyyətin digər şaxələri olan qanunvericilik və icra hakimiyyətlərindən də asılı olmamaları Konstitusiyanın 7-ci maddəsinin IV hissəsi ilə müəyyən edilib.

Məhkəmə hakimiyyətinin sərbəstliyi onun müstəqilliyi ilə sıx bağlıdır və bu o deməkdir ki, məhkəmə öz funksiyalarını hər hansı digər orqanla bölüşdürmür, məhkəmə qərarı isə kiminsə sanksiyasını və ya təsdiq etməsini tələb etmir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən məhkəmələr dövlət hakimiyyətinin sərbəst bir qolunu təşkil edir.

Məhkəmə hakimiyyətinin özünəməxsusluğu da onun müstəqilliyi və sərbəstliyi ilə sıx əlaqədardır. Bu onunla izah olunur ki, məhkəmələr hər hansı digər dövlət strukturuna daxil olmayaraq, heç kimə tabe olmadan öz funksiyalarını yerinə yetirir və özünəməxsus mühitə malikdirlər. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, məhkəmələr qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarından təcrid edilmişlər.

Məhkəmələr qanunvericilik hakimiyyətini həyata keçirən Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlar əsasında fəaliyyət göstərir və Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında Milli Məclisə qanun və ya qərar layihələri təqdim edə bilər. Məhkəmələrin qəbul etdiyi qərarların icrasının əksəriyyəti icra hakimiyyətinə mənsub olan Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilir. Eyni zamanda icra hakimiyyəti orqanları hüquq qaydalarının təmin edilməsi məqsədilə məhkəmələrə, o cümlədən Konstitusiya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət edə bilərlər. Məhkəmələrin hakimiyyətin digər şaxələri ilə qarşılıqlı əlaqələri qanun çərçivəsində həyata keçirilir və məhkəmələrin müstəqilliyinə, sərbəstliyinə, özünəməxsusluğuna zəmanət verir.

4. Məhkəmə hakimiyyətinin prosessual qaydada fəaliyyət göstərməsi əlaməti mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Birincisi, prosessual qayda qanunla mütləq olaraq müəyyən edilib.

İkincisi, konkret işlərə baxılarkən, məhkəmələrin fəaliyyət qaydaları və onlar tərəfindən qərarların qəbul edilməsi qanunla dəqiq nizamlanır. Qanun həm məhkəmə hərəkətlərinin aparılmasını, həm də məhkəmə qərarlarının və digər sənədlərinin prosessual formada tərtib edilməsini müəyyən edir. Prosessual qayda məhkəmə proseduru qaydasını nizamlamaqla yanaşı, həm də yüksək sosial əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, bununla məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirən

bütün orqanların fəaliyyətində qanunçuluq, eləcə də məhkəmə qərarlarının qanuniliyi, əsaslılığı və ədalətliliyi, məhkəmədə maraqlarına toxunan şəxslərin hüquqlarının mühafizəsi təmin edilir.

Konstitusiya Məhkəməsinin prosessual qaydada fəaliyyət göstərməsi «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Qanunla, mülki, cinayət və inzibati işlər üzrə icraatın prosessual qaydada aparılması isə, müvafiq olaraq Mülki-Prosessual Məcəllə, Cinayət-Prosessual Məcəlləsi və İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə nizamlanır.

5. Səlahiyyətlərinin məhkəmə icraatı yolu ilə həyata keçirilməsi məhkəmə hakimiyyətinin bir əlaməti olaraq, qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin III hissəsində öz əksini tapıb: «Məhkəmə hakimiyyəti Konstitusiya, mülki və cinayət məhkəmə icraatı vasitəsilə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələrlə həyata keçirilir» (digər vasitələrə iqtisadi və inzibati icraatlar aiddirlər). Məhkəmə icraatının başlanması üçün qanunla nəzərdə tutulmuş əsasların və səbəblərin olması zəruridir (normativ-hüquqi aktın uyğunsuzluğunun aşkar edilməsi və Konstitusiya Məhkəməsinə müvafiq sorğunun verilməsi; mülki hüquq münasibətlərində mübahisənin yaranması və hüquqların və ya qanunla qorunan maraqların müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət edilməsi; inzibati xəta faktının aşkar edilməsi; cinayətlər barədə toplanmış materialın daxil olması; iqtisadi mübahisənin həll edilməsi üçün müraciətin edilməsi və s.). Qanunla müəyyən edilmiş ardıcılıqla prosessual formada bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində maraqlı şəxslər və təşkilatlar iştirak edərək öz hüquqlarını realizə və ya vəzifələrini icra edirlər. Məhkəmə hələ iş qarışmamışdan belə icraat başlanı bilər. Məsələn, müstəntiq tərəfindən cinayətin araşdırılması qanuna görə cinayət mühakimə icraatının bir hissəsidir. Lakin Konstitusiyada göstərilən məhkəmə icraatı, əlbəttə ki, konkret işə baxan və qanun əsasında qərar qəbul edən, ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmənin fəaliyyətini nəzərdə tutur.

6. Məhkəmə hakimiyyətinin qərarlarının qanun qüvvəli olması o deməkdir ki, məhkəmələrin səlahiyyəti Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və digər qanunları ilə nizamlanır. Qanunvericilik orqanının (hakimiyyətinin) konkret

işlərin icraatına qarışmaq hüququ yoxdur, lakin məhkəmələr onun qəbul etdiyi qanunlara dönmədən əməl etməlidirlər. Bütün məhkəmələrin, o cümlədən Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri, yalnız Konstitusiyaya və qanunlara tabedirlər (1.mad.127, I və II hissələr), hakimlər isə yalnız qanuna müvafiq işlərə baxırlar.

Məhkəmə – hüquq-mühafizə orqanıdır, onun fəaliyyəti qanuna əsaslanır və əsas vəzifəsi müəyyən mənada bu və ya digər həyati vəziyyəti qanuni (hüquqi) mövqedən qiymətləndirməkdən ibarətdir.

Qanunların və digər normativ-hüquqi aktların izah edilməsi də məhkəmə hakimiyyətinin səlahiyyətlərinə aiddir. Qanunların məhkəmələr tərəfindən izah edilməsi – ədalət mühakiməsinin və məhkəmə hakimiyyətinin digər formada realizəsinin vacib şərtidir. Qanunvericiliyə görə məhkəmə izahatları sərbəst hüquq mənbəyi hesab edilmir (məhkəmə presedenti bizim hüquqa yaddır). Lakin məhkəmələr bu və ya digər işlərə baxarkən, mürəkkəb həyati problemlərlə qarşılaşaraq, müxtəlif hüquq normalarını tətbiq edirlər və bu zaman qanunun mənasına tam uyğun olan prinsipial qərarlar qəbul edirlər. Konstitusiyanın 131-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi məhkəmələrin praktikasına aid məsələlər üzrə izahatlar verir (lakin onlar tövsiyə xarakteri daşıyır). Məhkəmələr tərəfindən qəbul edilən bu aktların tətbiq edilməsi qanunların düzgün başa düşülməsinə və tətbiq edilməsinə imkan yaradır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən şərh edilməsi xüsusi hüquqi qüvvəyə malikdir.

Beləliklə, Konstitusiyaya əsasən məhkəmə dövlət hakimiyyətinin xüsusi funksiyası kimi ədalət mühakiməsinə həyata keçirən yeganə dövlət orqanıdır. Ölkəmizdə demokratiyanın inkişaf etdirilməsində, hüquqi dövlət quruculuğunda və qanunun aliliyinin təmin olunmasında məhkəmə hakimiyyətinin xüsusi yeri vardır.

Sual 2. Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemi və məhkəmə instansiyaları

Məhkəmə hakimiyyətinin sistemi dedikdə, öz səlahiyyətlərinə və qarşısında qoyulmuş vəzifələrə və məqsədlərə uyğun olaraq qurulmuş bütün məhkəmələrin toplusu başa düşülür.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 125-132-ci maddələrində məhkəmə sistemində yuxarı məhkəmələrin və bununla da digər bütün məhkəmələrin yeri müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 130-cu maddəsində Konstitusiya Məhkəməsinin statusu, vəzifələri və məhkəmə orqanı kimi məqsədi göstərilmişdir ki, o, bütün digər normativ-hüquqi aktların qanuniliyinə nəzarət edir. Digər məhkəmələr bu məhkəmədən asılı olmasa da, onun qərarları bütün digər məhkəmələr üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və bununla da bütövlükdə məhkəmə təcrübəsinə təsir göstərir.

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi bir qədər digər mövqe tutur. Ali Məhkəmə kasasiya instansiyası məhkəməsi kimi ədalət mühakiməsini həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Cinayət-Prosessual və Mülki-Prosessual Məcəllələri, «Konstitusiya Məhkəməsi» və «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» qanunları məhkəmə hakimiyyətinin nizamlanması üçün əsas qanunlardır.

Məhkəmə hakimiyyəti sistemində daxil olan orqanlar ümumi şəkildə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin 2-ci hissəsində öz əksini tapmışdır: «Məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Apellyasiya Məhkəmələri, Azərbaycan Respublikasının ümumi məhkəmələri və digər ixtisaslaşdırılmış məhkəmələri həyata keçirirlər».

Bütün bu məhkəmələri iki bloka bölmək olar: **birinci bloka** konstitusiya nəzarətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi,

ikinci bloka isə ədalət mühakiməsini həyata keçirən bütün digər məhkəmələr daxildirlər.

Ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələrin sistemi «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» qanunun 19-cu maddəsində öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikasında ədalət mühakiməsini Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sisteminə daxil olan aşağıdakı məhkəmələr həyata keçirirlər:

1. rayon (şəhər) məhkəmələri;
2. ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Azərbaycan Respublikasının məhkəməsi;
3. ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Naxçıvan Muxtar Respublikasının məhkəməsi;
4. hərbi məhkəmələr;
5. ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Azərbaycan Respublikasının hərbi məhkəməsi;
6. yerli iqtisad məhkəmələri;
7. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi;
8. Apellyasiya məhkəmələri;
9. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi;

Ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələr öz növbəsində iki qrupa bölünürlər:

- I. Cinayət mühakimə icraatını həyata keçirən məhkəmələr;
- II. İqtisadi mübahisələrə dair işlərə baxan məhkəmələr;

Birinci qrupa aşağıda göstərilən məhkəmələr aiddir:

1. rayon (şəhər) məhkəmələri;
2. hərbi məhkəmələr;
3. ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmə;
4. ağır cinayətlərə dair işlər üzrə hərbi məhkəmə;
5. ağır cinayətlərə dair işlər üzrə Naxçıvan Muxtar Respublikasının məhkəməsi;
6. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsi;

7. Apellyasiya məhkəmələri;

8. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi;

İkinci qrupa isə aşağıdakı məhkəmələr aiddir:

1. yerli iqtisad məhkəmələri.

Bütün bu məhkəmələr müəyyən məhkəmə instansiyalarına bölünürlər.

«**İnstansiya**» sözünün mənası latınca «mərhələ, dərəcə» deməkdir.

Məhkəmə instansiyası dedikdə, məhkəmə işlərinə baxılması ilə əlaqədar bu və ya digər məhkəmə funksiyalarını yerinə yetirən məhkəmə və ya onun struktur bölməsi başa düşülür.

Məhkəmələrdə işlərə birinci instansiya, apellyasiya və kassasiya instansiyaları üzrə baxılır.

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada Azərbaycan Respublikası məhkəmələrində işlərə kollegial və hakim tərəfindən təkbaşına: birinci instansiya məhkəməsində işlərə təkbaşına və ya üç hakimdən ibarət tərkibdə, yaxud andlı iclasçılardan ibarət tərkibdə; apellyasiya və kassasiya instansiyası məhkəməsində üç və ya daha çox hakimdən ibarət tərkibdə baxılır.

Məhkəmələr baxılmış işlər üzrə Azərbaycan Respublikası adından qətnamələr, hökmlər, qəraradlar və qərarlar çıxarırlar.

Kassasiya və apellyasiya instansiya məhkəmələrinin bütün qərarları qəbul olunduğu gündən bir aydan gec olmayaraq dərc edilir və elektron daşıyıcılarda yayılır. Bu qərarlarla birlikdə aşağı instansiya məhkəmələrinin ləğv edilmiş və ya dəyişdirilmiş qərarları da dərc edilməlidir.

Məhkəmə işlərinə baxılarkən, əsas məsələlər üzrə qərar qəbul etmək səlahiyyəti verilmiş məhkəmə birinci instansiya məhkəməsi adlanır. Məhkəmələrdə işə birinci dəfə yalnız birinci instansiya məhkəmələrində baxılır. Yalnız bundan sonra qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda digər instansiya məhkəmələrində işə baxıla bilər.

Birinci instansiya məhkəməsində işə baxılması – cinayət işi üzrə ittiham olunan təqsirli şəxsin məhkum edilməsi və ya təqsirsiz şəxsə bəraət qazandırılması

və mülki iş üzrə iddianın təmin və ya rədd edilməsi məqsədilə mahiyyəti üzrə işin həll edilməsidir.

Birinci instansiya məhkəmələri məhkəmə iclasında sübutları bilavasitə tədqiq edərək, mülki və cinayət işlərinə mahiyyəti üzrə baxırlar və mülki işlər üzrə qətnamə, cinayət işləri üzrə isə hökm çıxarırlar.

Cinayət işi üzrə işə birinci instansiya məhkəməsində baxılması – hər hansı şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihama baxılaraq, mahiyyəti üzrə hökm və ya digər yekun qərarın çıxarılmasıdır, yəni cinayətin törədilməsində şəxsin təqsirli və ya təqsirsiz bilinməsi, təqsirli şəxslərə konkret cinayət cəzasının tətbiq edilib-edilməməsidir. Mülki işlər üzrə isə, bu bir qayda olaraq, verilmiş iddianın sübut edilib-edilməməsi və baş verə biləcək hüquqi nəticələr barədə məsələlərin həllidir.

Apellyasiya instansiya məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minməmiş qərarlarından verilmiş şikayət və ya protestlərə baxmaq səlahiyyətinə malik olan məhkəmədir.

Maraqlı şəxslərin şikayətinə və prokurorun protestinə əsasən, apellyasiya instansiya məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minməmiş qərarının qanuniliyini və əsaslılığını yoxlayaraq, onu dəyişmir, yaxud ləğv edərək yeni qərar çıxarır, yaxud iş üzrə icraata xitam verir, yaxud da dəyişdirilməsi barədə qərar qəbul edir.

Apellyasiya şikayəti və protestinin verilməsi müddəti cinayət işləri üzrə qərar qəbul edildikdən sonra, 20 gün, mülki işlər üzrə 1 ay müddətindədir.

Kassasiya instansiya məhkəməsi cinayət işləri üzrə birinci instansiya məhkəməsinin andlı iclasçılarının iştirakı ilə çıxarılmış və digər bütün cinayət və mülki işlər üzrə apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin (apellyasiya məhkəmələri, yerli iqtisad məhkəmələri və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin qətnamə və qərardadlarından) qərarlarından verilmiş şikayət və protestlərə, yaxud təqdimatlara baxmaq səlahiyyətinə malik olan məhkəmədir.

Kassasiya instansiya məhkəməsi işlərə baxarkən əvvəllər qəbul edilmiş qərarları ya baxılmamış saxlayır, yaxud qərarı dəyişdirərək, yeni hökm və ya qərar

çıxarır, yaxud da hökmü və ya digər qərarı ləğv edərək, yenidən baxılması üçün geriye göndərir.

Kassasiya şikayət və protestinin verilməsi müddəti cinayət işləri üzrə qərar qəbul edildikdən sonra 1 ay, mülki işlər üzrə isə 3 ay müddətindədir.

Məhkəmə sistemi instansiyalar üzrə aşağıdakı kimi bölünür:

1. kassasiya instansiyası – Ali Məhkəmə;
2. apellyasiya instansiyası – apellyasiya məhkəmələri, yerli iqtisad məhkəmələri, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsi;
3. birinci instansiya – bütün digər məhkəmələr.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bütün mülki, o cümlədən iqtisadi mübahisələrə dair işlərə və cinayət işlərinə birinci dəfə birinci instansiya məhkəmələrində baxılır.

Birinci instansiya məhkəmələrində işlərə baxıldıqdan sonra cinayət işləri üzrə məhkəmə qərarı elan olunduqdan sonra 20 gün, mülki işlər üzrə 1 ay müddətində apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti verildikdən sonra, aidiyyəti üzrə apellyasiya instansiya məhkəmələri tərəfindən baxılır.

Kassasiya instansiya məhkəməsi (ali məhkəmə) tərəfindən mülki iş üzrə apellyasiya məhkəmələrinin qəbul edilmiş qərarlarından 3 ay müddətində, cinayət işləri üzrə isə andlı iclasçıların iştirakı ilə birinci instansiya məhkəməsi hökmlərindən və apellyasiya instansiya məhkəmələri tərəfindən çıxarılmış hökm və qərarlardan 1 ay müddətində verilmiş kassasiya şikayəti və ya kassasiya protestlərinə baxılır.

Məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsinin növbəti mərhələsində regionların sosial-iqtisadi inkişafı şəraitində əhalinin hüquq institutlarına və hüquqi yardıma tələbatının ödənilməsi üçün yeni məhkəmələrin yaradılması, vətəndaşların narazılıqlarına səbəb olan sui-istifadə, süründürməçilik hallarının və digər nöqsanların aradan qaldırılması, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin və vətəndaşların məhkəmələrə inamının artırılması, məhkəmə aparatlarının strukturunun və işinin daha optimal şəkildə qurulması işini gücləndirmişdir.

Beləliklə, «Məhkəmələr və hakimlər haqqında», «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunları və digər qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi ilə ölkəmizdə beynəlxalq standartlara uyğun məhkəmə islahatları həyata keçirmiş, sovet dövründən miras qalmış ikipilləli məhkəmə sistemindən imtina edilmiş, birinci instansiya, apellyasiya instansiyası və kassasiya instansiyalarından ibarət üçpilləli məhkəmə sistemi yaradılmışdır.

Sual 3. Məhkəmə-Hüquq Şurası. Hakimlərin təyin edilməsi qaydası və onların səlahiyyətləri

Məhkəmə-Hüquq Şurası - Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin təşkilinin təmin edilməsi, vakant hakim vəzifələrinə hakim olmayan namizədlərin seçilməsinin təşkili, hakimlərin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi, onların iş yerinin dəyişdirilməsi, vəzifədə irəli çəkilməsi, intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi, habelə məhkəmələr və hakimlərlə bağlı digər məsələləri səlahiyyəti daxilində həll edən məhkəmə hakimiyyətinin özünüidarə funksiyalarını həyata keçirən orqandır.

Şuranın fəaliyyətinin əsaslarını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, «Məhkəmə Hüquq Şurası haqqında», «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» Qanunlar və digər normativ-hüquqi aktlar təşkil edir.

Şura öz fəaliyyətini müstəqillik, qanunçuluq, kollegiallıq, qərəzsizlik və obyektivlik prinsipləri əsasında qurur.

Şura daimi fəaliyyət göstərən müstəqil orqandır və təşkilati, maliyyə, habelə hər hansı başqa cəhətdən qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarından, yerli özünüidarə orqanlarından, həmçinin hüquqi və fiziki şəxslərdən asılı deyildir.

Şura qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları, Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası, elmi təşkilatlarla qarşılıqlı fəaliyyət göstərir.

«Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında» Qanunun 6-cı maddəsinə əsasən Şura 15 üzvdən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərir. Şura tərkibi əsasən hakimlərdən, habelə icra, qanunvericilik, prokurorluq orqanları və Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının nümayəndələrindən ibarət olmaqla aşağıdakı şəxslərdən təşkil olunur:

1. Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin rəhbəri;
2. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri;
3. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təyin edilən şəxs;
4. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təyin edilən şəxs;
5. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən təyin edilən hakim;
6. hakim assosiasiyaları tərəfindən təklif olunmuş namizədlər sırasından Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin təyin etdiyi kassasiya instansiyası məhkəməsinin iki hakimi;
7. hakim assosiasiyaları tərəfindən təklif olunmuş namizədlər sırasından Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin təyin etdiyi apellyasiya məhkəmələrinin iki hakimi;

8. hakim assosiasiyaları tərəfindən təklif olunmuş namizədlər sırasından Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin təyin etdiyi Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi;

9. hakim assosiasiyaları tərəfindən təklif olunmuş namizədlər sırasından Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin təyin etdiyi birinci instansiya məhkəməsinin iki hakimi;

10. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin təyin etdiyi şəxs;

11. Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən təyin edilən vəkil;

12. Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu tərəfindən təyin edilən şəxs;

Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin rəhbəri və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri vəzifəyə görə Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvləri hesab edirlər. Şuranın sədri onun tərkibindən üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə iki il altı ay müddətinə seçilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi, Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu tərəfindən Şuraya üzv təyin edilən şəxslər ali hüquq təhsilinə və hüquqşünas ixtisası üzrə beş ildən artıq iş stajına malik olmalıdırlar.

Hakim assosiasiyaları hər biri Şura üzvü yerinə ən azı iki namizəd təklif etməlidirlər. Şura üzvlüyünə təklif olunmuş namizədlərin siyahısına onları təyin edən orqan tərəfindən yalnız bir dəfə etiraz edilə bilər. İkinci dəfə təqdim olunmuş namizədlər sırasından Şura üzvü təyin edilməlidir.

Şura üzvlərinin səlahiyyət müddəti beş ildir. Vəzifəyə görə Şuranın üzvü olan şəxslər istisna olmaqla, eyni şəxs ardıcıl olaraq iki dəfədən artıq Şura üzvü təyin edilə bilməz.

«Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında» Qanunun 11-ci maddəsinə əsasən, Şura aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir:

1. məhkəmələrin təşkil olunmasına dair Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təklif verir;

2. hakim vəzifəsinə namizədlərin seçilməsi işini təşkil edir;

3. hakimlərin fəaliyyətini və məhkəmə sədrlərinin, sədr müavinlərinin və məhkəmə kollegiyaları sədrlərinin məhkəmə fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı işini qiymətləndirir;

4. hakimlərin iş yerinin dəyişdirilməsinə, onların vəzifədə irəli çəkilməsinə, səlahiyyət müddətinin uzadılmasına, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin, apellyasiya məhkəmələrinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin, Ağır cinayətlərə dair işlər üzrə məhkəmələrin sədrləri istisna olmaqla təyin olunmuş hakimlər sırasından Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin sədrlərinin, sədr müavinlərinin və məhkəmə kollegiyaları sədrlərinin təyin edilməsinə, habelə bu şəxslərin vəzifədən azad edilməsinə və ya digər vəzifəyə keçirilməsinə dair məsələləri müzakirə edir;

5. hakimlərin peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi, hakim vəzifələrinə namizədlərin hazırlanması üçün tədbirlər görür;

6. ilkin uzunmüddətli tədris kurslarına göndərilmiş hakim vəzifəsinə namizədlərin maddi təminatını həyata keçirir;

7. hakimlərin müstəqilliyinin təmin edilməsi və məhkəmələrin işinə kənar müdaxilələrin qarşısının alınması üçün tədbirlər görür;

8. məhkəmə fəaliyyətinin hüquqi və informasiya təminatını həyata keçirir;

9. məhkəmələrin maddi-texniki təchizatı və maliyyələşdirilməsi üzrə təkliflər verir;

10. Hakimlərin Etik Davranış Kodeksini təsdiq edir;

11. hakimlərin təltif olunması, mükafatlandırılması və intizam məsuliyyəti məsələlərinə baxır;

12. hakimlərin səlahiyyətlərinə xitam verilməsi və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi barədə müraciətlərə baxır;

13. daxil olmuş ərizə və şikayətlərə, o cümlədən Hakimlərin Seçki Komitəsinin qərarlarından verilmiş şikayətlərə baxır;

14. qanunvericilikdə müəyyən edilmiş digər vəzifələri həyata keçirir.

Şura hakim vəzifəsinə namizədlərin seçkisini həyata keçirmək məqsədilə 11 nəfərlik tərkibdə əsasən hakimlərdən, öz aparatının Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin və prokurorluğun nümayəndəsindən, vəkil və hüquqşünas alimdən ibarət olmaqla aşağıdakı şəxslərdən Hakimlərin Seçki Komitəsini formalaşdırır:

1. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin iki hakimi;
2. Apellyasiya məhkəmələrinin üç hakimi;
3. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi;
4. Məhkəmə-Hüquq Şurası Aparatının nümayəndəsi;
5. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyinin nümayəndəsi;
6. Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun nümayəndəsi;
7. Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü;
8. hüquqşünas alim;

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 126-cı maddəsinə, «Məhkəmələr və hakimlər haqqında» və «Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq «Vakant hakim vəzifələrinə hakim olmayan namizədlərin seçilməsi qaydaları» hazırlanmışdır.

Namizədlərin qiymətləndirilməsinin nəticələri Məhkəmə-Hüquq Şurasına təqdim olunur. Məhkəmə-Hüquq Şurası namizədlərin vakant hakim vəzifələrinin sayına müvafiq olaraq hakim vəzifəsinə təyin edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdimat verir.

Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin sədrləri, sədr müavinləri və məhkəmə kollegiyalarının sədrləri müvafiq məhkəmələrin hakimləri sırasından 5 il müddətinə təyin edilirlər və bir qayda olaraq, həmin vəzifəyə iki dəfədən artıq təkrarən təyin oluna bilməzlər.

Təyin olunmuş hakimlər vəzifələrinin icrasına başlamazdan əvvəl, Ali Məhkəmənin Plenumunun iclasında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı önündə and içirlər. Andiçmə dövlətin, vətəndaşların və ədalət mühakiməsinin qarşısında hakimlərin məsuliyyətinin təcəssümüdür.

Məhkəmə-Hüquq Şurası intizam icraatının başladığı gündən üç ay müddətinə məsələni bir qayda olaraq hakimin iştirakı ilə araşdırır və qərar qəbul edir. İntizam icraatının başlanmasına səbəb olmuş məsələ üzrə Məhkəmə-Hüquq Şurasının sədri tərəfindən Şuranın hakim üzvləri sırasından məruzəçi təyin olunur. Məruzəçi daxil olmuş materialları Məhkəmə-Hüquq Şurası Aparatının əməkdaşlarını cəlb etməklə araşdırır, nəticəsi üzrə hazırladığı məruzəni və məsələ ilə bağlı Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclasına dəvət olunması məqsədemüvafiq hesab olunan şəxslər barəsində təklifini Şuranın sədrinə təqdim edir. Sədr məsələni Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclasına çıxarır.

Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvlərinə və dəvət olunan şəxslərə iclasa ən gec üç gün qalmış iclasın tarixi, vaxtı və yeri barədə xəbər verilir, bu müddətdə Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvləri iclasın gündəliyi və baxılması nəzərdə tutulmuş materiallarla tanış edilirlər.

Məhkəmə-Hüquq Şurasının iclasında intizam icraatı üzrə məsələyə baxılması materiallar üzrə yoxlama aparmış məruzəçinin məruzəsi ilə başlanır. Bundan sonra intizam məsuliyyəti məsələsinə baxılan hakim və iclasa dəvət edilmiş şəxslər dinlənilir, verilmiş vəsatətlərə baxılır, zəruri sənədlər və materiallar tədqiq edilir, araşdırma aparılır, nəticələr müzakirə edilir. Məhkəmə-Hüquq Şurası intizam icraatı üzrə qərar qəbul edərkən, faktlara və əhəmiyyət kəsb edən hallara, hakimin yol verdiyi hərəkətin xarakterinə, ağırlıq dərəcəsinə və nəticəsinə əsaslanır.

Beləliklə, məhkəmə hakimiyyətinin tam bərqərar olunmasında ən böyük qüvvə hakimlərin özləridir. Hakim tutduğu vəzifəyə, təmsil etdiyi orqana, ilk növbədə isə özünə hörmət etməli, hakim adını uca tutmalı, ona layiq olduğunu sübuta yetirməli və haqqın, ədalətin qarantı olduğunu əməli ilə təsdiq etməlidir.

NƏTİCƏ

Məhkəmə hakimiyyəti müxtəlif məhkəmə orqanlarından təşkil olunur. Lakin məhkəmə hakimiyyətini bilavasitə həyata keçirənlər məhkəmələr deyil, hakimlərdir. Məhkəmələrdə hakimlərdən başqa, texniki işçilər və s. çalışır və onların məhkəmə hakimiyyətini həyata keçirməyə heç bir aidiyyəti yoxdur. Məhkəmə hakimiyyətinin funksiyaları məhz hakimlərin işində təzahür edir və onlar da məhkəmə hakimiyyətini realizə edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına görə, məhkəmə hakimiyyətinə iki qrup orqanlar daxildir. Buraya bilavasitə məhkəmələrin özləri və prokurorluq aiddir. Prokurorluğun məhkəmə hakimiyyətində yeri məsələsi hakimiyyət bölgüsündə analiz edildiyi üçün biz burada ona daha ətraflı toxunmadıq. Prokurorluğun işi məhkəmə hakimiyyəti ilə birbaşa bağlı deyil. Konstitusiyanın 133-cü maddəsinə görə, prokurorluq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda qanunların icra və tətbiq olunmasına nəzarət edir, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət işləri başlayır və istintaq aparır; məhkəmədə iddia qaldırır; məhkəmə qərarlarından protest verir.

Məhkəmə hakimiyyətinin əsas orqanı məhkəmələrdir. Məhkəmələr bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərirlər və yalnız onların səlahiyyətinə aid edilmiş məsələləri həll etməklə məşğuldurlar. Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sistemində polisistemlik prinsipi qüvvədədir.